

*Кривенкова Руслана Юрївна,
аспірантка*

Закарпатський державний університет, м. Ужгород

Постановка проблеми. На сьогоднішній час тема даного дослідження відрізняється особливою актуальністю серед української наукової спільноти. Це обумовлено, з одного боку, тим, що визначення української ідентичності може бути певним теоретичним засобом створення національної держави. Вирішення цієї проблеми на теоретико-філософському рівні дозволить окреслити зміст справжнього національного інтересу, усвідомлення якого є необхідною компонентою розвитку українського суспільства, спроможного обумовити його життєздатність. Тому проблема національного загалом та національної ідентичності зокрема була досить дискусійною темою у ХХ ст., а на даний час вона ще більше загострилася.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідження актуальних механізмів підтримки системотворчих стержнів української національної ідентичності у глобалізованому світі має широку історіографію, адже ця тема активно досліджується багатьма науковцями. Особливо актуальними є праці А.Арсеєнка [1], С.Гнатюка [2], В.Горського [3], Т.Данько [4], Р.Демчук [5], А.Рєпи [6], ...[7] та багатьох інших.

Метою даної статті є дослідження актуальних механізмів підтримки системотворчих стержнів української національної ідентичності у глобалізованому світі.

Виклад основного матеріалу. У державах з «нормовановіткіаючою» історичною генезою більшість населення є національно ідентифіковані ще до того, як вони починають це усвідомлювати. Батьки з дитинства, крім усіх інших ідентифікацій, прищеплюють своїм дітям спочатку почуття, а потім і усвідомлення себе як представника певної нації. Так, поляка виховують поляком, чеха – чехом, китайця – китайцем, і це називається національною соціалізацією [5]. Державницькі нації віками відпрацювали та ефективно застосовують механізми національної ідентифікації. Наприклад, жодна іспанська дитина не відчуватиме себе португальцем чи італійцем, а жодна італійська – іспанцем чи греком і т.д. Батьки та соціум, у тому числі й держава, роблять все, щоб їхні діти відчували себе маленькими представниками саме своїх націй. Виняток становлять так звані «слабкі або ушкоджені» нації, які зазнали багатолітнього тиску та руйнівного впливу інших націй, більш могутніх на той час у політичному чи військовому сенсі, тобто це нації, які ставали невилітними на своїй землі. До таких націй належить будь-яка нація, що свого часу була насильно включена до певної імперії як підлегла, завойована або підкорена нація, що перенесла у своїй історії періоди посиленої асиміляції частини власних громадян завойовниками. Так, чимало угорців стали австрійцями, деякі алжирці офранцузилися тощо. З іншого боку, подібна ситуація у багатьох жителів колонізованих держав активізує протилежні процеси – бажання більш чітко самоідентифікуватися, зберегти, розвинути, посилити та закріпити свою національну ідентичність.

Щодо власне терміну «національна ідентичність», то на сьогоднішній час існує значна кількість його визначень, тому ми розглянемо тільки найголовніші з них. Зокрема це поняття походить від латинського слова *identitas* і перекладається як «тотожність», «той самий», «подібний», «такий же» [7, с.28]. Загалом національна ідентичність – це самовизначення особи в національному контексті, усвідомлення власної причетності до певної нації та її системи цінностей: мови, релігії, етичних норм, культурної спадщини і т. д. Під сучасною українською ідентичністю також розуміють систему цінностей, уявлень, політичних, мовно-культурних, релігійних, етичних і естетичних преференцій, яка поділяється переважною більшістю громадян, асоціюється у їхній свідомості з теперішнім українським соціумом й мотивує їхню приналежність до нього [2]. Вчена Р.Демчук оригінально порівнює національну ідентичність зі своєрідним «автопортретом певного народу», головними штрихами в якому є культурна специфіка та ментальне самовизначення [5].

Чинниками, які впливають на формування національної ідентичності, насамперед є: історична територія; спільні міфи та історична пам'ять; мова; спільна масова громадянська культура; єдині права та обов'язки для всіх членів громади; спільна економіка; генетичний фонет етнонації тощо [7, с.364].

Опинившись на перехресті світових доріг, наша держава шукає свою ідентичність та своє місце в світі. Слід визнати, що вона має не одну, а декілька ідентичностей. З-поміж них виокремлюється та ставиться у привілейоване становище одна, як правило, національна ідентичність, яка відсуває «на задній план» інші ідентичності [6]. Саме тому проблема майбутнього державницького розвитку України – це насамперед ідентифікаційна проблема, але водночас і проблема вибору державної політики та визначення механізмів соціального та державного управління.

Історія спроб розпізнати, чим є насправді українська національна ідентичність, триває вже більше ніж 200 років. Загальнопринятною тезою є те, що стимулом для національно-ідентифікаційних міркувань став розвиток Романтизму, який відкрив на протиположному полюсі просвітницькому ідеалу (розуму мислячого суб'єкта) саме колективну суб'єктність народу, сполучену ірраціональною народною психологією. Ця тенденція походить від «кроків пізнання якостей колективного Духу» Г.Гегеля та І.Гердера, коли відбулося «відкриття» народу не тільки як сукупності людей, а як певної індивідуальної цілості, колективного суб'єкта, що є самостійним діячем історії, має власний дух, розум, мову і мету [6].

На даний час в нашій державі науковці визнають існування двох основних видів ідентичності, що конкурують одна з одною за право представляти так звану «ідею України». Першою є так звана «україноцентрична ідентичність», або «ідентичність Українського П'ємонта», яка розвивалась протягом всієї «філософії національної ідеї», від Т.Шевченка і українофілів, М.Драгоманова та І.Франка, Д.Донцова і М.Грушевського, «січових стрільців» та вояків ОУН-УПА, до українських «шестидесятників» і Народного Руху [4]. Ця модель ідентичності проголосила національно-визвольну боротьбу та здійснила ідеал незалежної України у змаганні з усіма супротивниками – від росіян до поляків, з найбільш радикальним протиставленням саме російським впливам, відмежуванням від російських елементів у мові, історії і культурі.

Множинність течій у першому виді ідентичності контрастує з особливою єдністю другої, яку називають «руськоцентричною ідентичністю», або «ідентичністю Святої Русі». Назва, звичайно, умовна, тому що вона відсилає на всю ту сукупність історіософій, що пов'язують природу і долю України з Росією (наприклад, концепція «історично-цивілізаційної єдності Руського світу» чи традиційна міфологема Святої Русі) [4]. Всім їм притаманне відчуття певної «рідності» української землі, тому дані терміни «україно-» чи «руськоцентричний» ні в якому разі не треба співставляти як протистояння України і Росії, вважаючи «україноцентричну» парадигму ідентичності як природно притаманну Україні – вже тому, що обидві є українськими.

Важливим для нас є те, що для обох видів ідентичності українська територія не є чужою, а як показують політичні

та церковні розмежування, ці ідентичності досить мирно співіснують в сучасному українському суспільстві. Таким чином, ми маємо дві України – «Україну Русі» і просто «Україну» (її краще визначити як «Україну Європи», до якої переважно звертається погляд нашої держави) [5]. Щоб знайти «спільний знаменник», потрібно констатувати: є моя Україна, є твоя Україна, але нема нашої України, в цьому наша трагедія, для кожного з нас. Україна рідна, але настав час відмовитися від абстрактної ідеї України, натомість треба будувати нашу реальну державу.

Завдяки досягненню нашою державою реальної незалежності та її залученню до міжнародної системи поділу праці була створена якісно нова ситуація для розвитку української ідентичності і взагалі українського народу з його багатуо культурою, історією, значним потенціалом інтелекту й духовності. Якщо коротко розглянути історію створення української національної свідомості, то вона розвивалась переважно в умовах відсутності повнокровної державності, але стійкість духу нації, його здатність до самовідтворення в особливо несприятливих умовах життя багатьох поколінь зробили можливим проєкт сучасної України як суверенної демократичної держави.

Історичний розвиток України-Русі поступово формував так зване «культурно-національне обличчя країни». Покоління за поколінням давні русичі, які з часом стали українцями, розвивали мову, культуру, традиції, побут і розвинули все це як єдину стильову систему. Народна культура, історико-культурна спадщина України-Русі утворили з часом величезний потенціал українства. Однак черпати з цього джерела здійснювати свою національну ідентифікацію та самоідентифікацію з українством сотням поколінь українців заважали різноманітні завойовники. Зокрема під впливом імперського гніту були сформовані такі основні вороги української ідентифікації:

1) зневоленість (Україна-Русь завжди видавалася «ласим шматком» для різних країн); 2) запроданство (литовізація, полонізація, русифікація, онімечення, румунізація як форми асиміляції і зміни національної ідентифікації на іномовну, інокультурну ідентифікацію); 3) малоросійство (виникло з часів проголошення України Малоросією, коли українці відчували себе представниками не великої вільної нації, а колонії); 4) зневажена меншина (належали зневолені, запроданці, малороси та інші громадяни України з несформованою або ушкодженою національною ідентичністю); 5) нищення (коли українців не вдавалося підкорити, їх знищували. Формами знищення української ідентифікації були зокрема утиски мови, видавництва книг українською мовою і т. д.) [6].

З позиції політичного менеджменту ми можемо класифікувати вищевказані чинники як канали деградації державницького потенціалу. Разом з тим необхідно артикулювати, що незважаючи на несприятливі впливи агресивного зовнішнього оточення було сформовано системотворчі стержні української політичної нації, до яких насамперед належать мова, історія, релігія та культура.

У рамках даного дослідження потрібно звернути увагу на одну з найгостріших проблем, що постає на сьогоднішній час перед українською ідентичністю, а саме на глобалізацію культури як сучасну проблему національної ідентичності українців. Вона полягає у тому, як, прилучаючись до здобутків загальнолюдської цивілізації, скористатись її могутнім творчим потенціалом, і при цьому не втратити власну неповторну сутність та не розчинитись в потоці глобалізованої культури людства [3, с.74].

Проблему захисту творчих можливостей національної культури за умов сучасних глобалізаційних загроз доводиться вирішувати за допомогою механізмів системотворчих стержнів української національної ідентичності, не обмежуючись обороною тільки власної національної традиції, а у великій мірі творячи цю культуру, долаючи опір як зовнішнього, так і свого рідного середовища. Якщо говорити про зовнішню загрозу, слід звернути увагу на реальну небезпеку «лінгвосуїциду», пов'язану з поширенням у світі трансформованої в процесі глобалізації та адаптованої до потреб інформаційної революції англійської мови. Оволодіння англійською як «globallanguage» стає в наш час обов'язковою передумовою успішної діяльності в інформаційному суспільстві. Проте, на жаль, такі зусилля не завжди супроводжує наполеглива робота щодо розвитку та збагачення рідної мови. Натомість усе виразнішою стає тенденція до збіднення, спрощення аж до зникнення національних мов. Дослідниками підраховано, що сьогодні такий процес вимірюється швидкістю 10 мов на рік. Із майже 6000 мов, що існують на сьогодні у світі, вважають приреченими на зникнення в наступному столітті 50-90% мов [3, с.78].

Загрозливою є тенденція, яку переконливо засвідчує сучасний стан українського культурного життя, а саме абсолютизація влади масової культури. Це знаходить свій вияв не тільки в пануванні на інформаційному полі зразків західних витворів масової культури. Річ у тім, що деклароване в політичній риториці прагнення «відродження» національної культури, на противагу всевладдо зразків західної масової культури, на практиці вироджується в безперспективну анахронізацію, або «масовізацію», української культури [3, с.74]. Прагнення зберегти національну специфіку веде до того, що цим витворам маскультурного виробництва надають певних українських рис. Через це можна спостерігати чи то «маскультуризацію» української культури, чи то «псевдоукраїнізацію» масової культури [3, с.75]. Загроза також полягає у виразній тенденції до витіснення з інформаційного поля держави взагалі сучасної і власне української культури й деградації культуротворчої еліти.

Технологічні можливості й потенціал впливу сучасних мас-медіа дозволяють розглядати їх саме в якості основного інструмента механізмів підтримки системотворчих стержнів української національної ідентичності та подолання вищевказаних негативних тенденцій і конфліктогенних чинників. На сьогодні держава за допомогою мас-медіа спроможна впливати і формувати зміст суспільної свідомості, а відтак – процеси формування колективної ідентичності всього українського соціуму. Кількісні показники та інтенсивність розвитку мас-медіа в Україні дають підстави стверджувати, що вони спроможні виконувати дані функції. Однак деякі тенденції розвитку вітчизняних мас-медіа (передусім системи телерадіомовлення) обумовлюють той факт, що система національних мас-медіа об'єктивно поки що не орієнтована на формування розвиненої національної та державно-політичної ідентичності, збереження культурно-історичної самобутності та загальносуспільних цінностей. Починаючи приблизно з середини 1990-х років суб'єктами утримання та використання «левої частки» вітчизняних мас-медіа є не держава і не інститути громадянського суспільства, а окремі політичні актори та фінансово-промислові групи, які закономірно використовують потенціал медіа насамперед у власних, а не загальносуспільних інтересах. Крім цього, необхідно відзначити, що на вітчизняному медіа-ринку домінує іноземний капітал. Тому основні параметри та тенденції розвитку системи національних мас-медіа як одного з механізмів підтримки системотворчих стержнів української національної ідентичності у глобалізованому світі не є адекватними потребам сучасного українського суспільства у формуванні національної ідентичності та збереженні культурно-історичної самобутності. З іншого боку, близькою до нуля є інформаційна присутність нашої країни у світі. Україна до цих пір не досягла інформаційного суверенітету, не виробила дієвих важелів опору культурній і економічній зовнішній експансії у сфері масових комунікацій. Сьогодні це – одна з основних стратегічних загроз майбутньому повноцінному розвитку нашої держави загалом та національній ідентичності її громадян зокрема.

Висновки. Національна ідентичність відіграє надзвичайно важливу роль у формуванні кожної нації. Вона як самодостатній цивілізаційний феномен може існувати тільки за рахунок інтенсивної самоорганізаційної взаємодії трьох її державноуправлінських граней «структура-процес-функція» відтворення конкурентоздатності української політичної

нації. Щодо структурного багатства змісту української ідентичності, то, на жаль, його доводиться формувати в складних умовах «протидіючої» культурно-інформаційної експансії і так званої «патронажної» глобалізації. Саме тому на сьогоднішній час вкрай необхідним є застосування механізмів підтримки нашої національної ідентичності, особливо важливим з яких є орієнтована на державницькі цілі система національних мас-медіа. Однак медіа-простір України, на жаль, практично не контролюється суспільством, неефективно (з точки зору інтересів громадян) контролюється державою та не є національним у сенсі домінування у ньому неукраїнського продукту. Тому на даний час перед українським народом стоїть завдання навчитись оптимально використовувати всі наявні механізми підтримки української національної ідентичності, яка у свою чергу є важливою передумовою розбудови ефективного громадянського суспільства.

Резюме. Стаття присвячена розгляду стану української національної ідентичності у сучасному глобалізованому світі, зокрема актуальних механізмів підтримки її системотворчих стержнів з боку держави. У даній статті автором визначено поняття «національна ідентичність» та висвітлено основні види національної ідентичності у нашій державі. Автором аналізується історія становлення української ідентичності, в тому числі найголовніші вороги української ідентифікації. Окрім цього, коротко розглянуто глобалізацію культури як одну з сучасних проблем ідентичності українців і вплив національних мас-медіа на формування сучасної української ідентичності. **Ключові слова:** національна ідентичність, глобалізований світ, види ідентичності, глобалізація культури, національні мас-медіа, механізми підтримки, державна політика.

Резюме. Стаття посвящена рассмотрению состояния украинской идентичности в современном глобализованном мире, а именно актуальных механизмов поддержки ее системообразующих стержней со стороны государства. В данной статье поданы основные определения понятия «украинская идентичность» и высветлены виды украинской идентичности. Автором проанализирована история становления украинской идентичности, в том числе самые главные враги украинской идентификации. Кроме этого, кратко рассмотрено глобализацию культуры как одну из современных проблем идентичности украинцев и влияние национальных мас-медиа на формирование современной украинской идентичности. **Ключевые слова:** национальная идентичность, глобализованный мир, виды идентичности, глобализация культуры, национальные мас-медиа, механизмы поддержки, государственная политика.

Summary. The article deals with the place of Ukrainian identity in the modern globalized world, including the current support mechanisms of its system-roads from the state. The article gives the basic definition of «Ukrainian identity», highlights the main types of national identity in our state. The author has analyzed the history of the Ukrainian identity, including the main enemies of the Ukrainian identity. Moreover, the globalization of culture as one of the modern problems of Ukrainian identity and the influence of national mass media on the formation of modern Ukrainian identity has considered. **Keywords:** national identity, globalized world, types of identity, globalization of culture, national mass media, support mechanisms, state policy.

Література

1. Арсеєнко А. Глобалізація як вона є на порозі XXI століття / Анатолій Арсеєнко // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. ISSN 1563-3713 – 2010/4 (жовтень-грудень 2010 р.). – С. 114-137.
2. Гнатюк С. Національні медіа як чинник формування сучасної української ідентичності та консолідації суспільства / Сергій Гнатюк / [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/April/11.htm>
3. Горський В. Глобалізація культури як проблема України / Вілен Горський // Наукові записки. Т.20. – Спец. випуск. У 2 част. Част.1. – К.: Видавничий дім «КМ Академія», 2002. – С. 74-82.
4. Данько Т. Складові української ідентичності: синтез моделі / Тамара Данько / [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: <http://www.chasipodii.net/article/8261/?vsid=4f52bf70bc084b2b4d6ae520acdb621a>
5. Демчук Р. Міфологічність та конфесійність в дискурсі української ідентичності / Руслана Демчук / [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: http://risu.org.ua/ua/index/monitoring/kaleido_digest/44943/
6. Репа А. Українська ідентичність: між Європою і Африкою / Андрій Репа / [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: http://dt.ua/SOCIETY/ukrayinska_identichnist_mizh_evropoyu_i_afrikoyu-51157.html
7. Українці у світовій цивілізації і культурі. Колективна українознавча монографія. – К.: НДІУ, 2008. – 400 с.

Подано до редакції 13.05.2012